

İlk Yerli İktisatçı Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri

 KENAN DEMİR^a

Geliş Tarihi: 14.07.2018 | Kabul Tarihi: 31.01.2019

Öz: Modern iktisat düşüncesi 1830'lu yıllardan beri Osmanlı devletinde görülmeye başlamış ve bu düşünceyi dillendiren aydınlar zamanla ortaya çıkmıştır. Ülkede bu görüşü ilk dillendiren kişiler ülkede ikamet eden yabancı vatandaşlar olmuş, sonra ise ülkede yaşayan Ermeniler başta olmak üzere gayrimüslim vatandaşlar tarafından bu düşünce benimsenip görüşleri dillendirilmiştir. Ülkede yaşayan Müslümanlar arasında iktisadi konular hakkında fikir öne süren ilk iktisatçı ise Mehmet Şerif Efendi'dir. Şerif Efendi, tercüme odasında çalışmış ve Takvim-i Vekayi gazetesinin mütercimi olarak çalışmıştır. Takvimi Vekayi'de iktisadi yazılar yazmasına karşın bu gazetede yazıların imzasız çıkması nedeniyle gazetede yayımlanan yazıları tespit edilememiştir. Şerif Efendi'nin 1861 senesinde Tercüman-ı Ahval ve 1863 senesinde Mecmua-ı Fünun'da yazıları çıkmış, kredi sistemi, bankacılık ve ekonomi ilmi hakkında okurlarını bilgilendirmiştir. Ayrıca dönemin önemli tartışması olan kalkınma tartışmalarında katılmış, devletin kalkınması için sanayileşmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Devletin iktisadi olarak gerilemesinin nedeni olarak ülkede çalışma teşvikinin yetersiz olduğuna bağlamış, halkın özel girişim faaliyetlerinde say u amel etmesini istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Şerif Efendi, Tercüman-ı Ahval, ekonomi, sanayileşme.

^a İstanbul Medipol Üniversitesi, İYBF, Ekonomi ve Finans Bölümü
kdemir@medipol.edu.tr

Economic Views of Mehmet Şerif Efendi, the First Domestic Economist

Abstract: Modern economics began to be seen in the Ottoman state since the 1830s, and the intellectuals who expressed this thought emerged in time. In the country, the people who first said this opinion were foreign citizens who reside in the country, then the non-Muslim citizens, especially Armenians living in the country, adopted this thought and expressed their views. Mehmet Şerif Efendi was the first economist to put forward ideas about economic issues among the Muslims living in the country. Şerif Efendi worked in the translation room and worked as a translator for the *Taqwim-i Waqayi* newspaper. Despite economic writing in the calendar *Waqayi*, the articles published in the newspaper were not found due to the unsigned entries of these newspapers. Şerif Efendi's writings were published in 1861 by *Tarjuman-i Ahwal* and in 1863 by *MAj-mua-i Funun*, and he informed his readers about the credit system, banking and economics. He also participated in the development debates, which were important controversies of the period, and emphasized the importance of industrialization for the development of the state. The fact that the incentive to work in the country as the reason for the economic decline of the state is insufficient, demands that the people should act in private enterprise activities.

Keywords: Mehmet Şerif Efendi, *Tarjuman-i Ahwal*, economy, industrialization.

© Demir, Kenan. "İlk Yerli İktisatçı Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019), 557-580.

Giriş

19. yüzyıl ilk yarısında Avrupa ile olan ticaretindeki gelişmeler sonucu Osmanlı Devleti'nin iktisadi bakımından Avrupa ile ilişkileri gelişmiştir. 1838 yılında İngilizlerle imzalanan Balta Limanı Antlaşması sonucu Osmanlı Devleti'nde liberal düşünceler görülmeye başlanmıştır. Bu yıllarda daha çok yabancı elçi ve şahıslar Osmanlı Devleti'nin ekonomi olarak içinde bulunduğu durumdan çıkması için fikirler öne sürmüş ve çare olarak da ülkede liberal sisteminin uygulanmasını istemişlerdir. Bu düşüncenin yaygınlaşması ile ülkede Batılı anlamda iktisadi fikirler tartışılmış ve ekonomi üzerine yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazılar daha çok o dönemde yeni çıkmaya başlayan gazetelerde görülmeye başlamış ve basında iktisadi konular genişçe tartışılmıştır.

Osmanlı'da 1830'lu yıllarda görülmesine karşın gazeteler işlevlerini yerine getirememiş ve kamuoyu oluşturmada başarılı olamamıştır. İlk yayımlardan sonra gerçek anlamda basın doğuşu 1860'larda yaşanmış ve gazeteler kamuoyunu oluşturmada ve yönlendirmede başarılı olmuşlardır. 1860 senesinde çalışmanın konusunu teşkil eden *Tercüman-ı Ahval*, Ağâh Efendi ve Şinasi öncülüğünde yayımlanmış, sonra Şinasi gazeteden ayrılarak *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkartmış ve 1840 senesinden beri aralıklara çıkan *Ceride-i Havadis* ismini *Ruzname-i Ceride-i Havadis* olarak değiştirip her gün çıkmaya başlamış ve dönemin önemli bir kültür cemiyeti olan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak *Mecmua-ı Fünun* yayımlamıştır. Bu gazetelerin çıkmasıyla basın organlarında halkı bilgilendirici, öğretici ve eğitici yayınlar yapılmış ve ülkenin iktisadi sorunları tartışılmıştır.

Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren iktisadi olarak gerilediğinin farkına varmış ve bu gerilemeyi durdurmak için birçok teşebbüste bulunmasına karşın bir gelişme sağlanamamıştır. 1860'larda da ülkenin iktisadi olarak gerilemesinin nedenleri tartışılmış ve ülkenin iktisadi olarak kalkınması için hangi sektöre önem verilmesi gerektiği hakkında farklı görüş ve öneriler

getirilmiştir. Dönemin aydınları, ülkenin ekonomi çöküşüne çare bulmak için değişik reçeteler öne sürmüş ve devletin çöküşten kurtarılması için kimileri devletin tarımsal alanda gelişmesi gerektiğini kimileri ise sanayi alanında gelişmesinin daha hayırlı olacağını dile getirmiştir.

Devletin kalkınması için tarım mı sanayi mi tartışmalarına Şerif Efendi de katılmış, devletin kalkınması için ne gibi politikalar yürütmesi hakkında öneriler de bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması için sanayileşmesinin bir gereklilik olduğunu dile getirmiştir. Şerif Efendi, devletin iktisadi gerilememesinin nedenlerini irdelemiş ve bu doğrultuda öneri olarak sa'y u ameli tavsiye etmiş, halkın çalışma kuvvetinin artırılması için teşebbüslerde bulunulmasını istemiştir. Ayrıca Avrupa'da yaygın bir şekilde yürütülen iktisadi kavramlar hakkında halka bilgi verici yazılar da kaleme almıştır. Bunlar bankacılık, kredi ve ekonomi bilimi konuları oluşturmaktadır. Tercüme Odası'nda çalışması ve yabancı dil bilmesi Şerif Efendi'nin dönemin iktisadi literatürüne hakim olmasını sağlamıştır. Şerif Efendi, Osmanlı basınında devletin iktisadi sorunları hakkında fikir öne süren ilk Müslüman iktisatçıdır. Bu çalışmada öncelikle Şerif Efendi'nin hayatı hakkında bilgi girilmiş, sonra *Tercüman-ı Ahval*'in künyesi verilmiş en son olarak ise Şerif Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval* ve *Mecmuua-i Fünun*'da yayımlanan makaleleri incelenerek iktisadi görüşleri anlatılmıştır.¹

1. Mehmet Şerif Efendi'nin Hayatı

Mehmet Şerif Efendi'nin hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Sadece 1938 senesinde basılan "*Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*" adlı eserde ifade edildiğine göre Mehmet Şerif Efendi'nin, meşhur Osmanlı bürokrati ve iktisatçı Mehmet Münif Efendi'nin kardeşi olduğunun yazılmasıdır (Birinci, 1938: 109). Şerif Efendi'nin eğitim hayatı hakkında bilgi olmamasına karşın

¹ Mehmet Şerif Efendi'nin iktisat kitabı olan *İlm-i Emval-i Milliye* ve bu kitabın tefrikasının yapıldığı *Tercüman-ı Ahval*'deki tefrika yazıları başka bir çalışmanın konusu olduğu için çalışma dışında bırakılmıştır.

Tercüme Odası'na girerek memuriyet hayatına başladığı bilinmektedir (Sayar, 2006: 306). Bu konuda çalışmaları olan Fındıkoğlu'na göre Mehmet Şerif Efendi *Takvim-i Vekayi* gazetesinin mütercimi olarak tanınmaktaydı (Fındıkoğlu, 1946: 22). Diğer araştırmacı Sayar'a göre ise, Tercüme Odası Şerif Efendi'ye Batılı iktisatçıları ve eserlerini tanımak imkânını sağlamıştır. Ayrıca bu kurumda Abru, Ohannes Paşa ve Münif Paşa gibi iktisadi fikirler ileri süren meslektaşları ile bir araya gelme imkânı bulmuştur. Şerif Efendi 1862-3 senesinde Mekteb-i Mülkiye'de iktisat hocalığı yapmış, bu mektepte verdiği derslerle hem ekonomi ilmine olan ilgiyi artırmış hem de telif olarak ilk iktisat kitabını yayımlamıştır (Sayar, 2006: 306). Mekteb-i Mülkiye'deki ders notlarını "*İlmi Emval-i Milliye*" adı altında toplamış ve bu eseri taş basma ile neşretmiştir (Fındıkoğlu, 1946: 22). Şerif Efendi, iktisat hocalığı yetinmeyip dönemin yayın organları olan *Tercüman-ı Ahval*'de 1861 senesinde '*Sanayi ve Ziraatten Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dairdir.*' (Sayı:68-69), '*Ekonomi Politik İlminin Tarihiyle Hudud-ı Tabiiyesinin Tahdidi Beyanındadır*' (Sayı:74-75), '*Bankaların Emvali ile Tabiatlarına Dair*' (Sayı:84-85), '*İtibarı Umum-i Ticarete Dair*' (Sayı:105-108) başlıklı makaleleri ve 1863 senesinde *Mecmua Fünun*'da ise "*Lüzum-u Say-ü Amel*" (Sayı:8) başlıklı makaleyi kaleme almıştır. Ayrıca *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis*'te yayımlanan imzasız bazı iktisat yazılarının Şerif Efendi tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir (Fındıkoğlu, 1948: 263).

2. Tercüman-ı Ahval

1860 senesinde devletten yardım almadan ve özel girişimci tarafından çıkartılan ilk gazete olma özelliğini taşıyan *Tercüman-ı Ahval*'in sahibi Agah Efendi'ydi, başyazarlığını ise Şinasi Efendi yürütmekteydi (Perk-Paksoy, 2012: 25). 1861 nisanında Şinasi, Agah Efendi'yle yaşadığı çeşitli problemlerden sonra gazeteden ayrılmıştır (Matbaacılığın, 1979: 53). Şinasi'nin gazeteden ayrılmasından sonra gazeteyi Hasan Suphi yönetmiştir (Parmaksızoğlu, 1959: 17). Gazetenin imtiyaz sahibi Agah Efendi, 1832 senesinde İstanbul'da doğmuş, Mekteb-i Tıbbiye-i Şa-

hane’de bir süre okuduktan sonra okulu bırakarak Tercüme Odası’na girmiş, burada Fransızca öğrenmiş ve 1852 senesinde Paris elçiliğinde katip olarak çalışmıştır (Girgin, 2001: 34). Gazeteyi çıkarırken 30 yaşında olan Agah Efendi gazetenin tüm masraflarını kendi şahsi sermayesiyle sağlamıştır (İnuğur, 1999: 186). Agah Efendi bazen imzasız olarak başmakaleler yazmıştır. Bu makaleler siyasi konuları içermekteydi. Makalelerin bazıları Dürzi-Maruni mücadelesi, ülkenin sanayi sorunu ve papalığa dair idi (Şapolyo, 1971: 118). Gazetenin çıkarılmasında büyük emek harcayan Şinasi Efendi, ilk sayısının mukaddimesini yazmış ve ikinci nüshada başlayıp yazı dizisi olarak devam eden “*Şair Evlenmesi*” adlı tiyatro eserini de neşretmiştir (Baykal, 1990: 57). Şinasi, sonraki sayılarda Kostaki Efendi’nin “*Heyet-i Sabıka-ı Kostantaniye*”sini Rumca’dan çevirerek tefrika etmiş, gazeteyi halka benimsetmek için Yorgancı Mehmet Efendi gibi yerli hikayeler yayımlamıştır (Tanpınar, 2006: 198).

Gazetenin haftada bir yayımlanacağını ve iç ve dış olaylar, eğitim, sanayi, ticaret vb. konulara ait haberleri vereceğini belirtmiştir. *Tercüman-ı Ahval*’de haberler tasnif edilerek iç ve dış haberler başlığı altında bölümlere ayrılmış ve verilen haberler cereyan edilen ülkelere göre de tasnif edilmiştir (İskit, 1937: 20). 25. sayıdan sonra Agah Efendi haftada bir yayımın yetersiz olduğunu ve önem arz eden haberleri duyurmak için hafta başını beklemenin uygun düşmediğini ifade ettikten sonra bundan sonra gazetenin haftada üç kere çıkacağını belirtmiştir (Akbulut, 2013: 42). Sonra günde beş kez yayımlanan gazete, 1866 tarihli 740. sayıdan itibaren cuma hariç her gün çıkmıştır. Gazetenin son sayısı (792. sayı) ise 1866 senesinde yayımlanmıştır (Hayta, 2002: 9).

Tercüman-ı Ahval’in ilk sayısında Şinasi gazetenin görevlerini belirtmiş ve ülkede yapacağı hizmetleri anlatmıştır. Şinasi, *Tercüman-ı Ahval*’in devleti öven bir gazete değil, fikir gazetesi olacağını, sütunlarında ülke sorunlarının tartışılacağını ve eğitici-öğretici yazıların yayımlanacağını ifade etmiş, bunların ise herkesin anlaması için kolay bir üslupla verileceğini belirtmiş-

tir. Şinasi, bireylerin düşünce ve kanaatlerini ifade etme hakkının olduğunu, bu doğrultuda *Tercüman-ı Ahval*'in her türlü yazıyı yayımlayacağını söylemiştir (İnuğur, 1988: 4-5). *Tercüman-ı Ahval*'in çıkmasıyla Osmanlı'da basın muhalefet etme ve eleştiri görevini icra etmeye başlamış, basın devletten bağımsız kamuoyu oluşturmuştur. Gazete, sadece siyasi alanda değil, dil ve edebiyat alanında yenilikler istemiş ve birçok konuda tartışma ortamı yaratmıştır (Ortaylı, 2000: 198).

Tercüman-ı Ahval, Bahçekapı'daki bir handa basılmış, aynı hanın altındaki tütüncü dükkanlardan el altından satılmıştır. Gazeteyi satan birkaç müvezzi de bulunmaktaydı (Ertuğ, 1970: 175). Gazetenin bir nüshası 3,5 kuruşa satılmış, İstanbul'da altı aylığı 80 kuruş, yıllığı ise 150 kuruş; İstanbul dışı ise posta masrafları arttığı için altı aylığı 116 kuruş, yıllığı ise 222 kuruş olarak açıklanmıştır (Ertuğ, 1970: 172). Gazetenin sütunlarında genellikle hatt-ı hümayun, resmi tebliğ, nizamname ve anlaşma, vilayetlerden mektuplar, hava durumu raporları ve İstanbul fiyat cetvelleri gibi haberler de yer almıştır (Baykal, 1990: 60). Hemen her sayıda, bilim, fen, teknik, tarih ve ünlü kişilerin biyografi ile ilgili ansiklopedi bilgilerde yayımlanmıştır (Matbaacılığın, 1979: 53). *Tercüman-ı Ahval*'de harici ve dahiliye haberleri bölümü yanında ilanlar başlığıyla ilan ve reklamlarda verilmiştir. İlanlar bölümünde kitap satış, kiralık ev ve eşya, araba satış ve ürün reklamları gibi ilanlar yer almıştır. Hatta gazete kendi reklamını da yapmış, eski sayıların ciltlenmiş olarak satışa sunulduğunu duyurmuştur (Yerlikaya, 1995: 63).

Şinasi Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval*'de tefrika ettiği Şair Evlenmesi piyesi nedeniyle *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'le bir tartışma yaşamasına sebep olmuştur. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı tiyatro eserine çatmış, bunun kocakarılarla mahsus bir sorun olduğunu ifade ederek ağır bir şekilde esere hücum etmiştir (Ebuzziya, 2007: 178-179). *Tercüman-ı Ahval*, gazetelerde yayımlanmakta olan haberlerin Avrupa ve azınlık gazetelerinden iktibas edilmesi hakkında sütunlarında bir tartışma başlatmıştır. *Tercüman-ı Ahval*'in başlattığı

tartışma ortamı *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, İstanbul'daki Fransızca, Rumca ve Ermenice gazeteleri içine alarak büyümüştür (Koloğlu, 2010: 63). *Tercüman-ı Ahval*, yabancı gazetelerden alınan haberlerin nesnel olmadığını, çıkarıldığı ülkelerin politikaları doğrultusunda yayım politikası güttüklerini, bu nedenle haberlerin yanlı olduğunu ifade etmiş ve kendi yayım politikalarında buna dikkat edeceklerini, yerli ve milli haber anlayışı içerisinde olacaklarını açıklamıştır (Çavdar, 2007: 22-23).

Tercüman-ı Ahval, 1861 mayısında Ziya Bey tarafından yazılan ülkenin eğitim sorunlarına değinen ve eğitim sistemini eleştiren yazılar sebebiyle iki hafta yayım durdurma cezası almıştır. Bu ceza ülkede ilk gazete kapatma olayıdır (Koloğlu, 2006: 46). Gazetenin başlıca yazarları Şinasi, Ziya Paşa, Agah Efendi başta olmak üzere Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Efendi, Refik Bey ve Hasan Suphi Efendi'dir (Topuz, 2011: 20).

Tercüman-ı Ahval, 1838 ticaret anlaşmanın yerli sanayiye olumsuz etkilediğini belirtmiş, Rusya'nın İran transit yolundan Trabzon'u devre dışı bırakma girişimlerine karşı hükümeti uyarmıştır (Koloğlu, 2010: 64). *Tercüman-ı Ahval* gazeteciliğin en önemli noktanın tarafsız olması gerektiğinin farkında olmuş ve bu doğrultuda haberleri objektif bir şekilde sunmuştur. Gazete tarafsızlığın yanında haberleri doğru olmasına dikkat etmiş ve yanlış haber vermemeye özen göstermiştir. Gazetenin bazı nüshalarında yapılan sehven hataları bile sonraki sayılarda düzelden ibareler de yayımlamıştır. *Tercüman-ı Ahval*, kendi haberleri düzeltmenin yanında diğer gazetelerin yanlış haberlerini belirtmiş, bunlar hakkında doğru bilgiler vermiştir (Yerlikaya, 1995: 61).

3. Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri

3.1. Ekonomi İlmi Hakkındaki Görüşleri

Şerif Efendi'nin Ekonomi ilmi hakkındaki görüşlerini *Tercüman-ı Ahval*'in 74 ve 75. sayılarında yayımlanan *Ekonomi Politik İlminin Tarihiyle Hudud-ı Tabiyesinin Tahdidi Beyanındadır* başlıklı yazıda açıklamıştır. Şerif Efendi, Ekonomi ilmini anlatı-

larken teknik kavramların kullanılmasından çok halkın anlayacağı basit bir dil kullanılmaya çalışmıştır. Ekonomi ilmini öğretici bir üslupla anlatarak halka bu yeni ilmi tanıtmak istemiş ve halkın bu konuda asgari bir bilgiye sahip olmasına yönelik yazılar kaleme almıştır

Gazetenin 74. sayısında çıkan makalede Şerif Efendi, Fransızca *Ekonomi Politik* İngilizce *Politikil Ekonomi* olan bu ilmi, *İlmi Emval-i Milliye* olarak tercüme ettiğini ifade etmiştir. Şerif Efendi'ye göre, bu ilim Avrupa'nın bütün darülfünun ve eğitim kurumlarında öğretilir. Bu ilmin oluşması ve öğretilmesi elli sene öncesine dayanır. İlimler, belli bir kanun üzerine tesis edilir, insanın akıl ve manevisine ait olan tüm bilgileri kapsar. İlimler, hem insanın duygularına ve aklına ait bilgileri içerir ve hem de cemiyet üyelerinin gerek hükümet tasarrufunda bulunan emlak ve eşyadan gerekse her nevi meşguliyet sonucu ortaya çıkan faydalardan ve insanın ihtiyaçları olan adalet ve siyaset gibi çeşitli kanunlardan oluşur. Bu ilimler, cemiyetin mutluluğuna sebep olur ve ortaya çıkan doğrunun ve terbiyenin sürdürülmesi ve ilerlemesi için insanoğluna yardımcı olur (Şerif Efendi, 1861c: 3). *İlm-i Emval-i Milliye*, ilmi ahlak, tarih, hikmet ve bunlara dair tüm akli ve tecrübî ilimlerle alakalı ve irtibatlıdır. *İlm-i Emval-i Milliye*, insanoğlunun ürettiği ürünlerin etkilerini, aralarında oluşturduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin cemiyete zarar verecek hastalıkları araştırır. Ayrıca bunların tedbirlerini ve çözümlerini belirtir. Bu ilim eski tarihlerden beri mevcut ise de ancak 18. yüzyılda bir bilim haline getirilmiş ve öğretilmeye başlanmıştır. Evvelki milletlerin *İlm-i Emval-i Milliye*'den haberdar olmadıkları görülmektedir. Avrupa'da cari olan ticari faaliyetler görülmesine rağmen evvelki milletler bu ilmi meydana çıkartamamıştır (Şerif Efendi, 1861c: 3).

Şerif Efendi, bunun sebebinin eski zamanlardaki insanların şimdiki gibi rahat yaşayamamasında görür ve her insanın kar elde etme meşguliyetinden çok günlük ihtiyaçlarını giderecek kadar vakitleri olduğunu söyler. Sonra Ekonomi ilminin başlangıç tarihini İngiliz Adam Smith'in miladi 1776 yılında bası-

lan üç ciltlik eseri olarak gösterir. Eserin Fransızcaya çevrilerek dünyaya bu ilmin yayıldığını, bu tarihten bugüne kadar çeşitli milletlerden âlimlerin ortaya çıkarak kütüphaneler dolduracak kadar eserler telif ettiklerini ve bu ilmin Adam Smith'in tespit ettiği sınırları aşarak geliştiğini belirtir (Şerif Efendi, 1861c: 3).

Tercüman-ı Ahval'in 75. sayısında Şerif Efendi, *İlmi Emvali Milliye* olarak tercüme ettiği ekonomi ilminin özelliklerini anlatır. Şerif Efendi'ye göre, bu ilim dört maddeden oluşur. Üretim, bölüşüm-dağıtım, mübadele ve tüketim. Bu dört maddede aralarında alt kısımlara ayrılır. Üretim bölümünde bu ilim; milli serveti meydana getiren kaynakların neler olduğu, ürün değerlerinin ne suretlerden ibaret olduğu, ithalat ve ihracatın hangisinin fazla olması gerektiği, gümrük tarifelerin düzenlenmesi, serbest ticaretin ne olduğu, sanayi ve ticaretin nasıl ilerleyeceği gibi konuları inceler. Dağıtım ve bölüşüm bölümünde ise; yol, demiryolu ve kanalların ehemmiyeti, gelir ve işçilerin ücret miktarları ve bunlara benzeyen hususları inceler. Mübadele maddesinde ise; paranın hakikati ve mahiyeti, para değerinin değişmesine sebep olan etkenler, kâğıt para ve banka çeşitleri, oluşum şekli ve bunların ticarete sağladıkları fayda ve zararları inceler. Tüketim kısmında ise; vergi ile diğer konuların nedenleri açıklanır. Ekonomi ilmi, servet ve ticaret ile ilgili tüm özellikleri kapsar. Herhangi bir millet bu ilmi uygulayıp benimserse servet ve ticaret konusunda ilerleyip zenginleşecektir. Şerif Efendi, İngiltere'yi örnek vererek savını güçlendirmeye çalışmıştır (Şerif Efendi, 1861d: 2). Makalenin son kısımlarında ekonomi ilminin nasıl adlandırılması gerektiğine değinir. Gerek Avrupa'daki müelliflerin aralarındaki ihtilaflardan gerekse Fransızca ve Türkçe lügatlerinden kaynaklanan farklılıklardan dolayı ekonomi ilminin farklı şekillerde adlandırıldığını söyleyen Şerif Efendi, kendisinin Smith'in *Teftiş-i Esbab-ı Tabiiyeye Servet-i Milliye* isminden esinlenerek bu ilme *İlm-i Emval-i Milliye* dediğini belirtir (Şerif Efendi, 1861d: 2-3).

3.2. Sanayileşme Hakkında Görüşleri

Şerif Efendi'nin sanayileşme hakkında görüşlerini *Tercü-*

man-ı Ahval'in 68 ve 69. sayılarında yayımlanan *Sanayi ve Ziraattan Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dair* başlıklı yazıyla dile getirmiştir. Bu yazılarda Şerif Efendi, sanayi ve ziraatı karşılaştırarak ikisinin de faydalarına değinmiş, sonra Osmanlı için sanayi alanında ilerlemesinin daha faydalı olacağını söylemiş ve devlete sanayi alanında ilerlemeyi tavsiye etmiştir.

Şerif Efendi, ilk olarak devletin askeri teknoloji alanındaki başarısına değinir. Avrupa'nın silah sanayisindeki seviyesini yakalamak amacıyla Sultan II. Mahmut'un yaptığı çalışma ile silah sanayisindeki eksiklikleri tamamlamaya ve Avrupa ile silah teknolojisini eşit tutmaya arzu ve istek duyduğunu, bu yolda yaptığı çalışmalar sonucu bugünkü askeri teknolojiyi az vakitte vücuda getirdiğini belirtir. Şerif Efendi'ye göre, Avrupalı ülkelerin sahip olduğu askeri levazım ve teknolojinin İslam topraklarında da gün geçtikçe husule getirilmekte ve Osmanlı askerlerinin cesaret, kuvvet, sürat, mahareti ve fünün sahasındaki bilgisi artmaktadır. Bu ilerlemeyi Kırım Muharebesi tecrübesiyle Avrupa askeri ileri gelenlerinin de tasdik ettiğini söyleyen Şerif Efendi, Osmanlı'nın askerideki başarısını sanayide de gerçekleştireceğine inanır. Avrupalıların sanayideki ilerlemeyi uzun süre çalışarak kazandıklarını ve Osmanlı'nın, onların kazandıklarına az vakit içinde yetişmesinin akla aykırı görünmesine rağmen Osmanlı'nın arazi koşulları ve milletin kabiliyeti ve yeteneğiyle bu işi kısa süre içerisinde gerçekleştireceğini belirtir (Şerif Efendi, 1861a: 3).

Şerif Efendi, sonra devletin sanayide ilerlemesine karşı olan görüşleri sıralar. Sanayi ve ticaretin Avrupa'ya göre geri olmasından dolayı bazı kişilerin Osmanlı'nın, Avrupa sanayi ve fabrikatörlüğünü taklit etmeye çalışmasının hayal kırıklığı ile sonuçlanacağını, asla onların derecesine gelemeyeceğini ve bu seviyede ürün veremeyeceğini ifade ettiğini belirtir. Bundan dolayı bu kişiler Osmanlı'yı sanayi ve maarife sevk etmekten ziyade ziraat ve çiftçiliğe teşvik ettiğini ifade eder. Osmanlı'nın ziraat kabiliyetine uygun olarak zahire, pamuk ve ipek gibi bir takım ham eşya üretmesini ve bu üretimi Avrupa'ya satıp bed-

linde altın ya da fabrika malı almasının daha da hayırlı olacağını ve fabrikatörlük mesleğine gidilmiş olsa bile bunun çok uzun süreceğini ifade ettiklerini belirtir. Ayrıca bu kişiler, ziraat ve çiftçiliğin teşvik edildiği takdirde kısa sürede sanayiye göre daha kazançlı çıkılacağını da söylediklerini aktarır (Şerif Efendi, 1861a: 3).

Şerif Efendi, sonra kendi görüşünü anlatır. Şerif Efendi'ye göre, Avrupalılar bu kadar çeşitli sanayi ürünlerini yapabilme yolunu yalnız kendi gayret ve çalışmaları ile yapmıştır. Doğal şartların çalışmalarına yardım etmemesine rağmen Avrupalıların ilerlediklerini söyleyen Şerif Efendi, Osmanlı'nın coğrafi durum ve sahip olduğu doğal kaynaklarla sanayi yolunda Avrupa'ya üstün gelme bile rahatlıkla ilerleyerek onlardan aşağı kalmayacak bir duruma geleceğini söyler. Ülkede üretilen sanayi ürünlerin serbest ticaretle Avrupa'dan gelen ürünlere göre pahalı olmasına rağmen yabancı ürünlerin fiyatına denk ürün yetiştirmek için tüm aletlerin tedarik edilmesi ve şartların düzeltilmesini ve işten başarı kazanana kadar bu işin sürdürülmesini ister. Avrupa'dan şu örneği vererek görüşünü desteklemeye çalışır. Avrupa fabrikalarında Türk halısı ile Hind şalının aynısını vücuda getirmek için senelerdir uğraşmalarına ve tecrübelerle emellerine nail olamamalarına rağmen çalışmalarında ısrar ettiklerinden emellerine ulaşmalarının yakın olduklarını belirtir (Şerif Efendi, 1861a: 3-4).

Şerif Efendi, *Tercüman-ı Ahval*'in 69. sayısındaki makalesinde konuya devam eder. Fransız Josef Garner adlı ekonomistin ziraat ve sanayi hakkında söylediklerine atıf yaparak başlar. Garner'a göre, insanoğlunun, akıl ve yeteneği ile meydana getirdiği ürünlerle tabiata hâkim olmuş, tabiattaki güçleri ortaya çıkarmış ve bu yolda servet ve zenginliğe ulaşarak ilerlemiştir. Bu tarifi benimsediğini belirttikten sonra Şerif Efendi "*İnsanoğlu, tabiatı tasvir, teftiş ve tetkik ettikten ve âlemde dağınık ve parçalı eşyaları imal edip bunları tamamladıktan sonra tesis ettikleri fabrikalarda birçok ürün ve alet icat ettiklerini*" belirtir (Şerif Efendi, 1861b: 2).

Şerif Efendi'ye göre, Doğu halkların asırlardır sanat ve ticari faaliyetleri terk etmelerine karşılık Avrupalılar yıllardır çalışarak kuvvetlerini kat kat artırmış ve sanat ile ticarete kalkınmıştır. Şerif Efendi, Osmanlı'nın bu vadide ilerleyemeyeceğini söylemenin bir hata olduğunu, zira kabiliyet ve yetenekte Osmanlı'nın Avrupalılardan dün üstün olduğu gibi bugün de üstün olduğunu söyler (Şerif Efendi, 1861b: 2-3). Eskiden Asya halklarının eğitim ve sanayi alanında ulaştığı ilerlemenin, Avrupa'nın bugün ulaştığı seviyeden daha ileri bir seviyede olduğunu ve bunu tarih kitaplarının bile yazdığını belirtir. Abbasi Halifesi Harun Reşit'in, Fransa Kralı Şarلمان'a gönderdiği sanayi ürünü çalar saate Avrupalıların hiç karşılamadıkları bir alet olarak baktıklarını ve sonra bu ürünü ithal ettiklerini ifade eder. Şerif Efendi'ye göre, Osmanlı eskiden sanayi ve maarife hâkim iken bunu sürdürememiş, ticaret ve sanayide gün geçtikçe gerilemiştir. Osmanlı bir günde fabrikalarını kapatmamış, süreçle gerilemiştir (Şerif Efendi, 1861b: 3).

Şerif Efendi, sonra Osmanlı'nın ilerlemesini isteyen kişilerin sadece ziraat de değil sanayide de ilerlemesinin gerekliliğini benimsemesini ve ziraat ve sanayiye aynı anda teşvik verilmesini ister. Şerif Efendi'ye göre, sanayinin ilerlemesi serveti artıracığından servet ise ziraatın gelişmesini sağlayacaktır. Zahire ve hammaddelerin naklini kolaylaşmasını sağlayacak olan yolların yapılmasıyla da geri olan ziraat gelişecektir (Şerif Efendi, 1861b: 3)

Şerif Efendi, sonra Avrupa'dan örnekler vererek makalesine devam eder. Şerif Efendi'ye göre, Fransa milletine göre Rus milletinin geri kalmasının sebebi servetin geri olmasından değil Fransa milletinin sanayi alanında bunlardan üstün olmasındadır. Ruslar sayıca ve toprakça Fransızlara her cihetle üstündür. İngilizlerin ziraat ve topraklarına ve bu konuda yazılmış olan risalelerine bakılırsa İngilizlerin ziraatçı ne kadar ilerlemiş olduklarını görülür. Bundan fazla sanayide da ne kadar ilerlemiş oldukları da açıktır. İngilizlerin, ziraatta ilerlemelerin iki sebebi vardır: Birincisi ziraatta kullanılan alet ve edevatların

keşfi ve bunların ziraatta kullanılmasıdır. İkincisi ise zahire ve hammaddelerin nakliyesi için icap eden yol ve kanalların inşa edilmesidir (Şerif Efendi, 1861b: 3). Şerif Efendi, ziraatta kullanılacak makine ve aletin icadı ve kanalların ve yolların inşası fenni ziraata muhtaç olduğunu belirtir. Eğitimin gelişmesiyle sanayi ve ziraatın ilerleyeceğini ve servetin ise sanayi ve ziraatın ilerlemesiyle elde edileceğini söyler (Şerif Efendi, 1861b: 3).

3.3. Ticarete İtibar ve Kredi Hakkındaki Görüşleri

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı gelişen uluslararası ticarete artık sermayenin gerekliliğinin yanında başka bazı kurumlar önem kazanmıştır. Bu kurumlardan biri ticarete itibardır. 19. yüzyılda ticarete ilerlemenin ve gelişmenin şartı olarak güven ve itimat bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu maksatla gazetelerde itibar hakkında yazılar görülmüş ve okurlar bu konuda bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Şerif Efendi tarafından yazılan “İtibar-ı Umum-i Ticarete Dairdir” başlıklı yazı dizisi *Tercüman-ı Ahval*'in 105, 106, 107 ve 108. sayılarında yayımlanmıştır.

Tercüman-ı Ahval'in 105. sayısında yayımlanan makalede Şerif Efendi, itibarın tarifini yaparak yazısına başlar. Ticarete itibarı, alım ve satımın bir müddet vadeyle veresiye yapılan alışverişten kaynaklandığını söyler. Bu alışverişte bir tarafın borçlu diğer tarafın alacaklı olduğunu ve borçlunun alacaklıya bir borç senedi verdiğini belirtir. Verilen bu senedin, para değeri olarak alışverişte kullanıldığını söyler. Bu senedin ticari işlemlerde birkaç borçlunun borcu ve alacaklının alacağı olarak kullanılmasıyla ticaretin ilerlemesine yardımcı olduğunu söyler. İtibarın Osmanlı'da tüccarlar arasında Avrupa'da görüldüğü kadarıyla görülmediğini belirtir ve sonra bu konuyu örnek vererek anlatmaya devam eder. Şerif Efendi'ye göre, Avrupa'da 100 bin kuruş sermayesi olan bir tüccarın kredi sayesinde alışverişte 500 bin kuruş tutarında iş yapabilmekte ve servetini arttırabilmektedir. Şerif Efendi, itibarın sadece iç ticarete görülmediğini, dış ticarete de görüldüğünü ve bunun büyük fayda sağladığını söyler. Sonra itibarın faydasını anlatmaya

başlar. Şerif Efendi'ye göre, bir şahıs bir mal alırken peşin verecek parası olmaması halinde satıcı alıcının ticari itibarına güvenerek alıcıya vade ile bir mal satmakta karşılığında borç tahvili almaktadır. Alıcı sonra aldığı malları satıp borcunu ödeyeceğinden bu işten ikisi de fayda sağlayacaktır (1861g: 2-3).

Şerif Efendi, itibarın faydalarının görüleceği gibi zararlarının da görüleceğini belirtir. Krediyi alan kişinin krediyi zamanında geri vermemesi nedeniyle ticarete iflasların yaşanacağını dile getirir, bu nedenle kredi verilen kişilere dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca olumsuzluklar sonucu kredi alanın iflas etmesiyle kredi verenin de etkileneceğini belirtir. İngiliz Ticaret Kanunu'nda ırz ve namusu ile ticaret yapıp ticarete itibar kazanan birinin çeşitli sebeplerle iflas etmiş olması halinde, krediyi geri ödemeye muvafık olup olmasın yeniden ticarete dönebileceğini, lakin ticarete aldığı borcu zimmetine geçiren ve krediyi ödeme gücü olan kişilerin tekrar ticarete dönemeyeceklerinin belirtildiğini söyler (Şerif Efendi, 1861g: 3).

Şerif Efendi, 106. sayıda konuya devam eder ve poliçeleri anlatır. İtibarın borç tahvili vasıtasıyla kredinin ne kadar akçeye tekabül edeceğini anlatan kâğıtlara poliçe denildiğini dile getiren Şerif Efendi, bir poliçe örneğini göstererek poliçede alacaklının adı, borcun miktarı, borcun tarihi ve ödeyecek kimsenin adı ve poliçenin arkasına ise poliçeyi veren kişinin adı ve imzasının yazıldığını belirtir. Poliçesi elinde olan tüccarın acele paraya ihtiyacı olduğu zaman poliçelerini bankacılara kırdırılarak poliçenin değerinin banka tarafından ödeneceğini söyler. Ancak vadesi bitene kadar elde edilecek karı bankanın alacağını ifade eder (Şerif Efendi, 1861h: 2-3).

Şerif Efendi, sonra poliçelerin iç ve dış ticarete kullanıldığına değinir, poliçelerin ülkeler arasında kullanıldığı zaman büyük faydaları olduğunu bir örnekle anlatır. Tahran'da bulunan bir tüccarın İstanbul'da bulunan bir tüccara borcunu nakit olarak gönderse yolda kaybolabileceğini ve sigorta ettirilse masrafının artacağını ancak Tahran'daki tüccar bunu poliçe ile öderse bir bankaya gidip poliçe mektubu alarak bunu İstan-

bul'a yollayacağını ve bu işi masrafsız bir şekilde halledeceğini belirtir. Poliçelerin alım satım işlemlerindeki değişimler sonucu poliçelerin fiyatlarının da değişebileceğini söyler. Poliçe mektupların tüccarlar arasında alınıp satılmasına kambiyo, bu cihetle poliçelere kambiyal ve poliçecilik eden bankerlere ise kambiyeset dendiğini belirtir. Ayrıca poliçelerin alım ve satımı için verilen akçeye kambiyo fiyatı dendiğini söyler. Şerif Efendi'ye göre, poliçe alımı değerinden fazla verilirse kambiyo yüksek, değerinden az verilirse kambiyo düşük denilmekte, fazla ve noksan olmadığı zaman ise kambiyo başa baş denilmektedir (Şerif Efendi, 1861h: 3).

107. sayıdaki makalede Şerif Efendi, poliçeler konusuna devam eder. Önceki sayıda poliçe miktarında değişmelerin olacağına değinen Şerif Efendi bu sayıda poliçe değeri değişiminin her ülkenin ithalat ve ihracat oranlarının farklı olmasından kaynaklandığını söyler. Tahran ile İstanbul arasındaki tahvil ticaretinde İstanbul'un ihracatı Tahran'ın ihracatından fazla ise İstanbul'un tahvil ticarete kazanç elde edeceğini eğer ihracatı azsa bu ticarettten zararlı çıkacağını belirtir (Şerif Efendi, 1861ı: 2-3). Bir ülkenin gümrük kanunu ve tarifelerinin ülkenin ziraat ve sanayisi lehine düzenlenmediği ve sanayi ve ticaretin gelişmesini engelleyen sebepler ortadan kaldırılmadığı sürece dış ticaretin açık vermesiyle poliçe fiyatlarının ülkenin aleyhine olarak yükseleceğini belirtir. Avrupalıların iç ve dış ticarete poliçeleri yaygın bir şekilde kullandıklarını söyleyen Şerif Efendi, Osmanlı'da bu usule, Avrupa'da görüldüğü kadarıyla kullanılmadığını belirtir. Bunun nedeninin ticaretin gelişmemesi ve iç bölgelerde bankaların olmamasından kaynaklandığını söyler (Şerif Efendi, 1861ı: 3).

Şerif Efendi, Avrupa'nın iç ve dış ticaretinin poliçelerle yürütüldüğünü, bu işlemlerin beldede şubesi olan bankalar aracılığıyla yürütüldüğünü ve bu nedenle poliçe ticaretin gerçekleşmesi için bankalara gerek duyulduğunu belirtir. *Tercüman-ı Ahval*'in 84. sayısında bunu anlattığını ifade ederek bu poliçe ticareti Avrupa'da bir ticaret kaynağı olduğundan buna bağlı

olarak birçok banka kurulduğunu ve kazançların bu yöntemle meydana getirildiğini söyler. Bankalar sayesinde ihtiyacı olan kişi polişe sahibini aramadığını sadece bankaya başvurarak işini hallettiğini belirtir (Şerif Efendi, 1861: 3).

Şerif Efendi, 108. sayıda konuya *İtibarın Suiistimaliyle Hüsnü İstimali Netayici* adlı alt bir başlıkla değinmeye devam eder. Bankacılık ve ticarete itibarın ne derece önemli olduğunu bir örnekle açıklar. Ülkede yirmi kadar tüccarın bir araya gelip her biri 50 bin kuruştan bir şirket teşkil edip 1 milyon kuruş meydana getirerek hem gerekli olan ticareti meydan getireceklerini hem de bu sermayeyi %5 faizle bir bankaya yatırdıklarında şirketin bu faizden 50 bin kuruş kazanacağını belirtir. Ticarete itibarı önemseyen şirketlerin kazançlı, önemsemeyenlerin ise zararlı çıkacağını söyler (Şerif Efendi, 1861k: 2-3).

3.4. Bankacılık Hakkında Görüşleri

Tercüman-ı Ahval'in 84 ve 85. sayılarında yayımlanan *Bankaların Envayıyla Tabiatlarına Dairdir* başlıklı yazıyla Şerif Efendi bankacılığın özelliklerini anlatmıştır. Bankaların Avrupa ülkelerinin çeşitli yerlerinde ve özellikle başkentlerinde hazinenin korunması ve harcanması gibi mali işlemleri gerçekleştirdiğini söyler. Osmanlı'da önceleri bankacılık faaliyetlerinin İstanbul sarrafları tarafından yürütüldüğünü belirtir. Amerika'nın keşfinden sonra altın ve gümüş miktarının artması ve ticaret konusunda kredinin bir sistem olarak gelişmesi suretiyle bankaların Osmanlı devletinde de kurulduğunu ve giderek faaliyetlerinin geliştiğini yazar (Şerif Efendi, 1861e: 2).

Şerif Efendi, sonra bankanın özelliklerini 7 maddede özetler. 1. Bankaya yatırılan paraların gelir ve giderini defter ile tutar ve düzeltir. 2. Borçlulardan alacağı ve kasada çıkan paraları takas suretiyle öder ve icra ile bu konuda kullanılacak parayı ticarete kullanır. 3. Çeşitli yerlerde vuku bulacak harcamaya ve tahsilâtı polişe mektubu ile icra ederek paranın yol masrafı ile boş yere harcanmamasını sağlar veya bu müddet zarfında parayı kullanarak kazandırır. 4. İskontoculuk yoluyla kazanç sağlar. 5. Büyük sermaye sahibi kişilerin bankaya para

yatırmaları için kolaylıklar gösterip onlara kefil olur. 6. Sermaye sahibi ile sanat ehli arasında vasita olarak ilkinin sermayesini kullanıp artmasını sağlar ve ikincisine sanatın ilerlemesinde yardımcı olur. 7. Kâğıt para çıkartarak ticarete gereken paranın dolaşımını sağlar (Şerif Efendi, 1861e: 2).

Şerif Efendi, sonra bankaları iki kısma ayırdığını söyler. Birincisine *Banka-i Hassa* denildiğini ve bu bankaların, şirket ve ticarete yardımcı olması için tüccar ve sermaye sahipleri tarafından oluşturulduğunu belirtir ve ikincisine de *Banka-i Mümtaze* denildiğini söyler. Şerif Efendi'ye göre, ikinci tarz bankalar bir takım imtiyaza sahip olmakta ya da tamamen hükümet tarafından kurulmaktadır. Banka-i Hassa'nın faaliyeti tüccarlara sarraflık etmek ve bunların ticari işlemlerinde borç tahvillerini girip almak, yüklü borçlanmaları üzerine alarak tahvilleri satmak, çeşitli bölgelerde olan şubeleri sayesinde borç ve alacakların bir yerden diğer yere naklederek talep edilen yere borç vermektedir. Bu işlem hem bankanın hem de bankalarla iş yapanların yararına olmaktadır. Bankada paranın saklanması ticarete kullanılmasıyla her millet servetlerini oluşturarak sanayi ve ziraatını ilerletecektir. Her şahsın elindeki parayı belli yerde toplanmasına yol açarak hesap edilemeyecek miktar elde edilip bununla ticarete kar elde edecek ve sermayeye muhtaç olan kişilere lazım olacak miktarlar da sağlanmış olacaktır. (Şerif Efendi, 1861e: 2-3).

Şerif Efendi, sonra bankanın nasıl işlem yaptığını değinir. Banka %3 faiz ödeyerek aldığı sermayeyi borç olarak bir başkasına %5 faiz ile verdiğinde aradaki farkın bankanın karı olduğunu belirtir. Bankalar, tüccar ve kendi müşterilerine faizsiz borç bile verebileceğini söyler. Bir tüccarın bütün parasını bankaya yatırarak ihtiyaç hissettikçe pusula göndermesi ile bu işleri yürütüp kolaylık sağladığını belirtir. Bankanın müşterilerin çoğalması ve bu müşterilerin de aralarındaki işler bankada yürüyeceğinden borca ihtiyacı olan kişiye bankanın faizsiz borç verebileceğini söyler (Şerif Efendi, 1861e: 3).

Şerif Efendi, 85. sayıda yayımlanan makalede *Banka-i Müm-*

taze olan devlet bankalarına değinir. Şerif Efendi'ye göre, bu bankalar diğer bankalar gibi alım ve satım işlemlerinden fazla olarak kâğıt para çıkarma imtiyazına sahiptir. Kâğıt paranın çıkarılması ticaret alanının dışındadır. Bu nedenle bu bankalar ya devletlerin ya da nezaretlerin idaresinde yapılmaktadır. Günümüzde devlet bankalarına en iyi örnek İngiltere Devlet Bankası'dır. 1694 yılında kurulan bu banka devletin işine yaramış ve ticari faaliyetler kolaylıkla yürümüştür. Bu tür bankalar, borç verme ve iskonto ticareti yapmaktan başka hükümetin gelir ve giderlerini ayarlamakta, hazine tahvillerin idaresi, duyun-u maliye ve konsolide gibi işlem ve kâğıt para çıkarma işlemlerini yapmaktadır. Devlet bankalarının koruması gereken hassas işlemler olduğundan bu bankaların iyi yönetilmesi gerekir. İngiltere ve Fransa bankaları bu sınıfta yer almaktadır. Bu bankaların sermayeleri Şirket-i Hayriye kumpanyasında olduğu gibi hisselerin satın alınması ile teşkil edilmiştir (Şerif Efendi, 1861f: 2-3)

3.5. Çalışma Hakkındaki Görüşleri

Şerif Efendi *Mecmua Fünun'da Lüzum-ı Sa'y ve Amel* başlıklı makalede say u amelin öneminden bahseder. Makaleye insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılaması için çalışmasının bir gereklilik olduğunu belirterek başlar. Sonra çalışmanın insanın tasarruf ettiği her şeyin oluşmasında etkisi olduğunu ve çalışma neticesi servetin elde edildiğini, yaşamdaki tüm ihtiyaçların sa'y u amel sonucu elde edildiğini belirtir. Parayı çalışma sonucu elde edilen bir çıktı olarak görür. Aracı rolü oynadığını ve servetin emek sarfıyla elde edildiğini ifade eder (Şerif Efendi, 1863: 333-334). İnsanoğlunun gerek zorunlu gerekse zorun olmayan tüm üretiminin çalışmayla elde ettiğini vurgular. İnsanoğlunun zorunlu olan ve olmayan ihtiyaçların temini için gerekli olan sermayenin sa'y u amel sonucu elde edildiğini ifade eder. Sermayenin sa'y u amelin neticesi olduğu, sermaye bittikten sonra bunu tekrar kazanmak için sa'y u amel edildiğini belirtir. Sa'y u amel etmeden refaha ulaşılmayacağını söyler (Şerif Efendi, 1863:334).

Şerif Efendi insanoğlunun sarf ettiği sa'y u amelden fazla verim elde edebilmesi için çalışma eylemini akli sa'y ile kuvvetlendirmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca eğitime önem verip çalışma eylemini gerçekleştirirken hem maddi hem de akli sa'yın güçlendirmesini ve çalışma eylemini çağın şartlarına göre gerçekleştirilmesini ister. Bir kayıkcının bir saatçiden fazla kazanmadığını belirtir, bunun nedeninin ise birincinin sadece maddi kuvvetiyle emeğini sarf ettiğini ama ikincisinin hem beden kuvveti hem de beyin gücünü kullanarak sa'y ettiğini ve bu doğrultuda yüksek kazanç elde ettiğini söyler (Şerif Efendi, 1863: 334-335). Meslek sahibi kişilerin yeniliklere açık olup ustalarından öğrendikleri gibi sanatların icra ettirmemelerini ve fazla kazanç elde etmek için asrın şartlarına göre uzmanlaşp kendilerini geliştirmelerini ister, ötesini de tevekkül edip Allah'ın takdirine bırakmaları gerektiğini belirtir. Bir kişinin ustasından öğrendiği yöntemle zanaatını icra edip kendisini geliştirmedeği takdirde ne kadar çalışsa bile fazla kazanç elde edemeyeceğini söyler (Şerif Efendi, 1863: 335).

Şerif Efendi bir ülkenin kalkınması ve refaha ermesi için ticaretin önemli olduğunu belirtir ve ticaretteki kazancın hem karşılıklı ve hem de toplum yararına olduğunu ifade eder (Şerif Efendi, 1863: 335). İnsanoğlunun sa'y u amelini helal yollara sevk etmesini ister ve bunu hamal-hırsız örneğiyle açıklar. Hamalın yük naklindeki sa'yın sonucu hem elde edeceği ücretten istifade edeceğini hem de yük sahibinin işinin görüleceğini ve bu eylemden iki tarafın da istifade edeceğini belirtir. Ancak hırsızın hırsızlık için çaba sarf ettiği emeğin sonucu elde ettiği yararın diğerin zararına elde ettiğini ve bunun haram olduğunu söyler. Bu doğrultuda sa'y u amelini helal yollara sevk edilmesini ister (Şerif Efendi, 1863: 336).

Şerif Efendi, çalışma kudretinde olan bir kişinin sa'y etmeyip de başkasına muhtaç olarak yaşamasını eleştirir, insanoğlunun hayatını idamesi için çalışmakla mükellef olduğunu belirtir. İnsanoğlunun sa'y etmesiyle hem kendisine hem de medeniyet dairesine hizmet ettiğini ifade eder (Şerif Efendi, 1863:

336). İnsanoğlunun sa'y u amel ederek ürettiği bazı üretimlerin toplum için yararlı olmasa bile icat edilmelerinin medeniyet açısından yararlı olduğunu ifade eder. İnsanoğlunun sa'yını yürütürken toplumla olan mübadelesinde bazen zararlı durumlarla yüz yüze kalacağını belirtir. Bu durumu ortadan kaldırmanın manevi kuvvetin terbiye edilmesiyle gerçekleşeceğini söyler (Şerif Efendi, 1863: 336-337).

Sonuç

Şerif Efendi 19. yüzyılda Osmanlı devletinin yetiştirdiği ilk Müslüman iktisatçıdır. *Takvim-i Vekayi* mütercimi olarak bilinmesine karşın gazetede yayımlanan yazılarda imza ibaresi olmadığı için Şerif Efendi'nin bu gazetede yazdığı yazılar tespit edilememiştir. Bu nedenle bu gazetede ne gibi yazılar yazdığı bilinmemektedir. Şerif Efendi, *Tercüman-ı Ahval ve Mecmua-ı Fünun*'da kaleme aldığı yazılarda dönemin önemli sorunları olan kalkınma, sa'y u amel, ticaret, bankacılık ve ekonomi bilimin öğretilmesi gibi konulara değinmiştir. Yazılarında toplumun iktisadi bilgisini artırmayı ve halkın iktisadi sorunlardan haberdar olmasını ve bu gibi sorunların herkesin anlamasına özen göstermiş ve dil açısından sade bir üslup kullanmıştır.

Şerif Efendi, 1820'lerde ülkede görülen ve ilk kitap örneklerinin 1850'lilerde görüldüğü modern iktisadın halkın haberdar olması için çaba göstermiş ve bu konuda okurlarını bilgilendirmiştir. Ekonominin ilk toplumlarından oluşmaya başlamasından beri var olmasına karşın bugünkü modern iktisadın 18. yüzyılda Batı'da bir bilim haline getirildiğini belirtmiştir. Bu ilmin ülkelerin kalkınması için ekonomi kurallarını sistemleştirdiği ve devletlerin iktisadi politikalarının bu ilim ekseninde şekillendirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Şerif Efendi modern iktisat ilmini Türkçe'ye *İlm-i Emval-i Milliye* olarak çevirmiştir.

Şerif Efendi, bankaların iktisadi faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıktığını ve bu kurumun ülkelerin ekonomisi önemli hale geldiğini ifade etmiştir. Bankaların kurulmasıyla ticaret işlemlerde kolaylıkların sağlandığını, büyük sermayelerin oluşturulduğunu ve bu doğrultuda yatırım için gerekli olan serma-

ye eksikliğini ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Yazılarında bankanın ortaya çıkışını, çeşitlerini ve ekonomiye olan faydaları hakkında okurlarını bilgilendirmiştir.

Şerif Efendi, itibar ve kredi hakkında da okurlarını bilgilendirmiş ve ticarete sermayenin yanında itibarın da önemli güç olduğunu belirtmiştir. Ticarete güven duygusunun önemli olduğunu birçok tüccarın sermaye yetersizliğini itibar sayesinde ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiştir. 19 yüzyılda ticarete itibarın gelişmesi sonucu oluşan kredi sistemindeki bazı kavramlar hakkında okurları bilgilendirmiş ve kredinin ticarete işlemleri kolaylaştırdığını belirtmiştir. Şerif Efendi, iktisadi olarak Osmanlı devletinin geri kalmasının nedenlerine de değinmiştir. Ülkede halkın çalışma teşvikinin yetersiz olduğunu ifade eden Şerif Efendi, yazılarında halkın özel girişim isteyen mesleklerde sa'y u amel etmesini teşvik etmiştir. Ülkelerin kalkınmasının sa'y u amel sonucu olduğunu, çalışan milletlerin kalkındıklarını bu doğrultuda ülkenin kalkınması için halkın sa'y u amelde gayretsizlik gösterilmemesini istemiştir. Sa'y u amel ederken sadece maddi sa'yla yetinilmemesi gerektiğini asıl önemli olanın akli sa'y olduğunu, maddi sa'yı akli sa'y ile kuvvetlendirilmesini arzu etmiştir. Çalışmada önemli olan bir diğer etkenin sa'y u amelin asrın şartlarına göre icra edilmesi olarak görmüş ve bu doğrultuda eğitime önem verilmesini ve akli sa'yın geliştirilmesi için çaba gösterilmesini istemiştir.

Şerif Efendi, Osmanlı Devleti'nin kalkınma sorunsalı hakkında fikirler öne sürmüştür. Devletin kalkınması için sanayi sektörüne önem verilmesini isteyen Şerif Efendi sanayileşme gerçekleştirildiği takdirde ülkenin ziraat alanında da kalkınacağını belirtmiştir. Devletin sadece tarımsal sektöre yatırım yapmasını isteyenleri eleştirmiş, ülkenin sanayileşme potansiyelinin yüksek olduğunu ve bunu kısa sürede gerçekleştirebileceğini söylemiştir. Sanayileşen ülkelerin kalkındığını ve sanayileşmenin diğer sektörlerin gelişmesine hızlandırıcı etki ettiğini ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin sanayileşme gösterdiği başarıyla ülkenin ziraatı için gerekli olan modern ziraat alet ve tek-

nik donanımın temin edileceğini ve bunun da zirai üretimin arttıracağını vurgulamıştır. Devletin kalkınması için ziraatin önemini de belirtmesine karşın sanayileşmeyi savunmuştur.

Kaynaklar

Mehmet Şerif Efendi, (19 Ağustos 1861a/22 Ağustos 1861b). Sanayi ve Ziraattan Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dairdir, *Tercüman-ı Ahval*, 68; 69.

Mehmet Şerif Efendi, (3 Eylül 1861c/5 Eylül 1861d). Ekonomi Politik İlminin Tarihiyle Hudud-ı Tabiyesinin Tahdidi Beyanındadır, *Tercüman-ı Ahval*, 74; 75.

Mehmet Şerif Efendi, (26 Eylül 1861e/29 Eylül 1861f). Bankaların Envarı ile Tabiatlarına Dair, *Tercüman-ı Ahval*, 84; 85.

Mehmet Şerif Efendi (14 Kasım 1861g/17 Kasım 1861h/19 Kasım 1861ı/21 Kasım 1861k). İtibarı Umum-i Ticarete Dair, *Tercüman-ı Ahval*, 105; 106; 107; 108.

Mehmet Şerif Efendi, (Ocak 1863). Lüzum-ı Sa'y u Amel, *Mecmu-a Fünun*, 8.

Akbulut, U. (2013). Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876), *Turkish Studies*, 8/5.

Baykal, H. (1990). *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul, Afa Matbaacılık.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayımı, (1938). *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, Devlet Basımevi.

Çavdar, T. (2007). *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İstanbul, İmge Yayınevi.

Ebuzziya, Z. (2007). *Şinasi*, Haz: Hüseyin Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ertuğ, H. R. (1970). *Basın Yayın Hareketleri Tarihi Birinci Cilt*, İstanbul, Yenilik Basımevi.

Fındıkoğlu, Z. (1946). *İktisat Tedrisatı Tarihçesi*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası.

Fındıkoğlu, Z. (1948). *Türk İktisadi Tefekkür Tarihi ve Mehmet Şerif, III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 15-20 Kasım 1943*, Ankara, Türk Ta-

- rih Kurumu Basımevi.
- Girgin, A. (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İstanbul, İnkılap Yayınları.
- Hayta, N. (2002). *Tasvir-i Efkar Gazetesi 1862-1869*, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi.
- İnuğur, N. (1999). *Basın Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- İnuğur, N. (1988). *Türk Basınında İz Bırakanlar*, İstanbul, Der Yayınları.
- İskit, S. (1937). *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Ağah Efendi*, Ankara, Ulus Basımevi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul, Pozitif Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, (1979). *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Ankara, Hürriyet Offset ve Matbaacılık.
- Ortaylı, İ. (2000). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Parmaksızoğlu, A. (1959). *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*, İstanbul, Dizerkonca Matbaası.
- Perk H.-Paksoy, İ. G. (2012). *İstanbul'un 100 Gazetesi*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sayar, A. G. (2006). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Ankara, Güven Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (2006). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Topuz, H. (2011). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Yerlikaya, İ. (1995). *Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Haber Anlayışı*, *Toplumsal Tarih*, 4/21.